ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ — Թիւ 2,510 — Կ. ՊՈԼԻՍ. 1904, ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 14—27 — 20 Շեվվալ, 1322—14 ԴԵԿՏԱՄԲՐԻ 1320 — ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ

ՏԷՐ ԵՒ ՏՆՕՐԻՆ
ԲԻՒԶԱՆԴ ՔԻԶԵԱՆ

PUZANTION
Journal Arménien Quotidien,
Politique, Financier et Littéraire
Directeur - Propriétaire
PUZANT KÉTCHIAN
Bab-Ali Djaddési, № 23-25
CONSTANTINOPLE

Բիւզանդիոն

ՀԱՅԱԹԵՐԹ ԱՄԵՆՕՐԵԱՅ

ԱԶԳԱՅԻՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ — ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳԻՏԱԿԱՆ

بوزانتيون
ايشجى يومى وسياسى غزته، صاحبه‌سى وبر سوكوسو
بوزانت كچيان
عمارتى بابعالى جاده‌سنده ۲۳-۲۵ نومرولو خانه‌سى

Պօլսահայ Տեսարաններ

ՊԵՆՏԵՐՈՒՆ ԲԱՐԶՈՒՆՔԸ

Ր.

Ձամբայ կ'ելլանք։ Ազատ է սա ճամբան, պէյճիական բացավայրի մը ծառուղիներուն նման։ Գիւղացիներ կ'դիմաւորեն մեզ կառքերով, ձիերով, ջորիներով, ոբոնց վրայ պարկեր, մայուռներ, փայտեր, կողովներ բեռնաւորած են և ծովեզերք կ'իջնեցնեն։ Անոնց չաբին հետ կիներ ու աղջիկներ կան պատռտած հագուստներով ու բոպիկ ոտքերով։ Հեռուէն գիղի մը կը տեսնէինք, ճերմակ մօրուքով, ձեռքը ագռաղեղնեղեան լայնաւոյզ հովանոց մը, փչերը փուչէն ապառելու համար ժողոված ու մէջքը խօթած, գլուխը՝ ճերմակ մաշերու փուչէին վրայ գլանաձեւ սեւ երկար փակեղ մը, կէս մէջքէն վար աչխարհականի, անկէ վեր կրօնաւորի տարօրինակ խառնուրդ մը կազմելով այպէս, պիղ երեսնիս նայելով, կ'բարեւէ մեզի և մահին ծայրովը օրհնութիւն կ'իջեցնէ, ոբուն ի պատասխան ժպտագին ու յարգալից կերպով կ'խոնարհինք մենք, մենէ գերազանց, hors concours այս տապանակառնին առջեւ։

Թամպուր—Սուլթի առջեւէն pas gymnastique կ'անցնինք առանց կանգ առնելու։ Անոնք յոգնութեան բնաւ նշան մը ցոյց չի տար. արեւը իսկապէս կ'խաչէ մեզի հիմա, ճամբուն այս ամայի ու լերկ մասին վրայ։ Գեաուրն կրակ կ'ցամաքէ ու ոտքերնիս կ'այրէ։ Ինչ եղաք կ'սկսին tournantները։ Տեղ մը, ճամբան, բարձրադիր կէտի մը վրայ, մէկէն ի մէկ ինքն իր վրայ, գլալարի կարճ սահմանի մը մէջ, զոր ծառերը կատարեալ քարայրի մը պէս, ամբողջովին ու ամրապէս կ'շրջափակեն ու կ'մթնցնեն։ Դէմը, մացառներու, մամուռներու, թաւուտներու կապերտի մը տակ խորհրդաւոր խորխոռատ մը կ'պեղուի։ Մարմարի մը վրայ հինգ վայրկեան նորէն դադար։ Դահավէժ վիհին մէջ, ոսկահները կ'խօսին, տերեւները կ'խարշափեն, ջուրերը կ'սլանալուն, մլկոսները կ'զզան։ Սիրական է ու հրապոյրով։

Անկէ դարձ նորէն բացավայր, արաւան մը ուր չրուղիին ճերմակ ու զանգուածային կամաններուն չարքը կ'ապրեցնէ ու կ'զմայլեցնէ Աննան։ կ'լիշեցնեմ իրեն որ ան ու մեր տնեանքը Պենտերը մաս կը կազմեն այն ուսումնասիրութեան զոր այս տարի Ամերիկեան վարժարանի չրջանաւարտուհիներէն մէկը ըրած էր և որ վերջէն այնչափ հրապարակային վիճաբանութիւններու տեղի տուած էր։ Լերան մէջտեղը ծառի ճիւղերով յօրինուած անաւէր ու լքուած նաւարանի մը վրայ կը հանգչենք նորէն, այս անգամ քիչ մը երկարօրէն, ու թեթեւ նախաճաշ մը կ'ընենք։ Գիւղացիի տղաքներ մեզի պտռտկ կ'բերեն ու մոռմնդի։ Արեւը, տարօրինակ բան, այսօր քիչ մը սովորականէն աւելի աչքակապուկ կ'իսղայ և հակառակ իր յաճախակի բացակայութիւններուն, ինչպէս ըսի, մթնոլորտին մէջ ճնշուած ու հեղձուցիչ բան մը կայ։ Ամպի փրմռքներ հեղհեղ խոյոր ու սեւ զանգուածներ կ'դառնան, բայց միշտ անվնաս, միշտ առանց անձրեւի, կուգան կ'անցնին, ինչպէս անապատներուն մէջէն, վայրկենական պատրանք մը միայն թօթափելով ու անհուն կարօտ մը ձգելով իրենց ետին։ Բայց մենք բնականաբար, բնաւ չենք բաղձար այդ օրը անձրեւի և միտքերնուս անգամ չենք ուզեր անցընել այդօրինակ պատահական մը, մանաւանդ որ ծանրաչափն ալ առաուն ապահովցուցած է մեզ արդէն։ Ընդհակառակը, միշտ կ'ուրախանանք աբեւէն ճաթիներէն և փախցուելքներէն և նորէն օգուտ քաղելով առժամեայ առուերակուժմ մը, ուղղակի և մէկ չունչով կ'կարենք կ'անցնինք Պահէջէօյի առջեւի ուղղագիծ ու տափարակ ճամբան, վերջապէս երկու ժամուան անընդհատ վեզելէզ մը ետքը, կայանք տալու համար Պենտերի բարձունքին վրայ։

Հոն, Աննա Տիանայի զմայլումը չափ ու սահման չունի։ Հոյակապ ու մեծվայելուչ թուխները, իրենց ճերմակ ու գեղատքանդակ մարմարներով անոր ակզերը կը չացնեն։ Փոչին նշոյլը չի տեսած հրաչալիօրէն թաւչագեղ ու գալարաւէտ պուրակներ, ջուրին երկու կողմերը կ'տարածուին անծայրածիր։ Միապաղաղ լուսինին մը կ'տիրէ ընդհանրապէս, ամայի այդ բարձունքին վրայ ուր հազիւ երբեմն թռչունները ու ճռուողիւնը ու մաքրութեան հոկող պահակները ու անասնապահները՝ իրենց ոռնաձայներով, կուգան խանգարել զայն վայրկեան մը։ Դժբախտաբար, տեւական երեւոյթներնէն, Պենտերուն ջուրերը, չամիչն աւելի պակաս, գրեթէ հատած են, բան մը զոր չէ հաղիւած ինձ տեսնալ, այնչափ տարիներու բազմաթիւ այցերուս միջոցին։ Հիմա անոնց չոր ալապանները, լերկ կաթսիր հոգի չեղ չերտերով ետերծուած, կ'փռուին մեր առջեւ, խոռոչած ու լայնաբաց, դասաթի երանիներու պէս։ Ժամ մը ամբողջ, առանց չունչ առնելու, ամբողջ չրջանը կ'բնենք խարխրապաղ ու գիւմական այդ չրջականերուն և վերջապէս կ'երթանք ընկղմանիլ, Վահիկ—Գեւանին անգին կողմը, խոտերէն չքաղ ու ծաղկաւէտ կապարի մը մէջ։ Մէկ ժամէն աւելի կ'տեւէ մեր հանգիստ, բայց հաճելի ասալիսով համեմատ ճաշը, իբր թէ Եւրոպական մեծ պանդոկի մը հիւրասենեակին վրայ ըլլայինք։ Մենք չատ մարդ չկայ հիմակուհիմա։ Զիկայ բան մը զոր այդ պահուն կարենանք բաղդատել մեր միանձնութիւնէն ու հանգստացումէն զգացած ուրախութեան հետ։ Իրարու տեսութիւնը նոյ, խօսքերէ, մտաւորութիւնով արդէն իսկ արբչիս, գինին կուգայ մեզ բոլորովին փոխադրել անոր ջերմութիւնը ու անիրական երանութիւններու ալիքերը։ Ձալչեն վերջը, չատ չանցած, խօսակցութիւնը ու ճառաղուիչն կ'գադրին և կռնակի վրայ խոտերուն մէջ թաղուած, երկինքին չատած կ'մնանք յոգնած ու անխօս։ Տիւանգո՛րդն է։

Երկինք կ'պայծառանայ պահ մը ու նորէն կ'մթագնի։ Այս անգամ ամպերը կասկած կ'ներշնչեն ինձի, որչափ որ կը հասկըմամ օդէն։ Բայց հեռուէն յանկարծ ճայթող, տավալ-զաբրայի հնդգ ու խօլ ռնգերգներ, ծառերուն մէջէն մաղուելով ու մեզմանալով, կուգան թմրիլ ու բզզացնել ականջներս, որուն վրայ ալ-քերս կ'գոցեմ։ Չեմ գիտեր թէ որչափ ժամանակ կ'անցնի այդպէս, երբ յանկարծ կ'արթնամ կատարի թմրկահարութենէ մը, և երեսիս վրայ կաթկթած գաղջ կայլակներէ։ Անձրեւ։ Աննան ալ կ'արթննայ և տերեւախիտ ծառի մը տակ կ'փռիմանք ապաստանիլ։ Տարափը կ'սաստկանայ, չետոյ յանկարծ կ'դադրի։ Մնդալով ճամբայ կ'ելլանք, դէպի տավալ-զաբրային կողմը որ միշտ կ'չարունակուի։ Հրեայ ընտանիք մըն է որ կերակուրի պատրաստութիւններ կ'տեսնայ։ Սեզան կ'չակուի. խորովիք դարձնել կուտան սրճագործին ձեռքով։ Մէկիկ մը քաշուած, մտիկ կ'ընենք ու կ'դիտենք. էրիկ մարդիկ կ'ձայնակցին եղանակներուն. կիները ու տղաք կ'խաղան։ Անձրեւը նորէն կ'առնէ, և ասանդամ սրունքները կ'կախէ։ Մտիկ չեն ըներ, բայց կուգայ ատեն մը, որ ան-ձանդրդրելի կ'դառնայ։ Երկինքը կը զննեն. ամէն կողմ գորշագոյն ու անհուն ոսոսդով մը ծածկուած է. ասանդամ ալ կատակ չէ։ Մենք միշտ կը խնդանք այս սիրուն անակնկալին վրայ որ հրեայ ընտանիքին քէֆը հարամ կ'ընէ և վերջ ի վերջոյ կ'փախցնէ։ Ատեն մըն ալ անյոյս սպասէլէն ետքը, արամնդած, կառք կ'նստին ու կ'մեկնին։ Մենք բնաւ լրջորէն չենք մտածեր մեր կացութեան վրայ և ծառէ ծառ կ'երթանք, միշտ աւելի տերեւախիտները փնտռելով, թռչունները, պատ որոնք ոստէ ոստ կ'սաւառնեն։ Պահ, ամառուան անձրեւ է, կ'անցնի։

Փոթորիկ։ Բուռն հով մը կ'սկսի խըշրտացնել հազարաւոր ծառերը ուրկէ ան հաւոր մոռր մը կ'փրթի։ Ալոր կաթիլներու ապտեցուցիչ առաուտութիւն մը մրտրակի պէս, չեզօքին ու խիտ առ խիտ չանչելով կ'թօթափի ու զառիվերներէն վար հեղեղներ կ'կազմէ։ Սասակի մթուներ կ'լսուին, ու փայլակներ կ'ձայթեն։ Դաբար որ մեր հաստաբուն կաղնիին տակ չէ թրջած տակաւին և մենք յափշտակուած ու արբշիռ կ'վազենք, զուրկային միամիտ ու խօլական եղանակներովքդ զբօսչարունակել կուտամ անդուլ։ Բայց հիմա, կաթիլները կ'սկսին մզուիլ հազարաւոր հոն տերևներուն ալ մէկէն և թացիկնալու ապառնալիք մը կ'կախուի մեր վրան։ Ալ իրա՛ւ համը կ'փախի։ Մենք ալ մեր կարգին օրհասքանը կ'փախինք։

Խեղճուկ խրճիթ մըն է այդ օրհասքան ըսուածը, առանց լուսամուտի կամ պատուհանի, միակ նեղ դուռով մը։ Հո՛ն, հո՛ն։ Ձեղունէն, փաթթուած խսիրի գըլանններ, խոտի փունջեր, երկաթ եռատեղի մը, պայտ մը և ուրիշ կարգ մը խառնակ բաներ կ'կախուած։ պատերուն վրայ լրագիրներէն փրցուած պատկերներ կան փակցուած ջուղ տեղ։ գետնի երկուզոգ հին կօշիկ։ անկիւնը՝ մասնակի ու փտած ասյատակածի մը վրայ, ծալլուած մահիճ մը։ Մէկ կողմն ալ փիլիկան օճախ մը՝ ուր մոխրի մէջ, մէկ-երկու կայծեր ու խաչելի ածան մը։ քովն ալ ափսէ մը, սան մը, սափորներ, թաջակներ, գաւաթներ խառնիխուռն։ Սրճարանը, ուխտաւորաց թիւնեղն մը, երկայնահասակ, չոր ու կորաքամակ, անխօս, կըրակին մոխիրները կ'խառնէ ու կ'նստէ։ մարած աչքերը կիսափակ։ Ռուը գեղացի գիրուկ ու կարիճ երիտասարդ մը հրացանով, որսորդի հագուստով, ու ձեռքը թռչուններու տրցակով մը։ Կէս ժամը անգամ մը, յանարչէն բառեր կ'փոխանակեն իրարու հետ։ Ես ալ, Անարէ Թէօրիէի Les contes de la Marjolaineէն մանրադէպեր կ'պատմեմ Աննային, զբաղեցնելու ու մտազբօսելու համար զայն,—որսորդներու որկածոյից պատմութիւններ, ուր ամէնէն աւելի կ'վխտան, տեղատարափ, փոթորիկ, մոլորումներու, վախերու, բացօթեայ գիշերումներու, գեղկական ձաղերու. անակնկալները ու հրաւպուրները։

Ժամը ութ է։ Փոթորիկը ծայրագոյն սաստկութեան մը կ'հասնի։ Որոտումները կ'մօտենան, կ'չատպեն ու կ'չդադրին, մերթ գլուխին վրայ փլչող ալտարակներու պէս։ Մութը քանի կ'սաստկանայ, փայլակները այնչափ լայնածիր, երկարատև, իրերայաջորդ ու չայնող կ'դառնան։ Անձրեւը անանկ անօրինակ կատաղութիւնով մը կ'տեղայ որ ժամանակի գիտակցութիւնը կ'աղօտանայ մեր միտքին մէջ և կ'երեւակայենք, գալու ելլանուս, Պենտերուն պարագ որովհետեւ չորդած տեսանայ։ Ծառերու արմատախիլ ըլլալուն կամ ճղատոր ելլալուն, ահաբեկուղ ու սրտաճմլիկ ձայները կուգան։ Աննա կ'սկսի վախ ղգալ։ Միշտ կ'սրտապնդեմ զինքը համոզելով որ անցական անձրեւ է և դեռ ժամանակ ունինք վերադառնալու, մանաւանդ որ մրբիկը քանի սաստիկ ըլայ, այնչափ օդը չուտ կ'բացուի։ Անհամեմատ թիւնը կ'տեւենամ սրճագործին ու որսորդին կարծիքները խնդրելու այս խնդիրին վրայ. սեմին վրայ կեցած կ'զննեն բանէ մը հակառակ պէս. գլուխին կ'երերցընեն և փոթորիկին նկատիակ ամբողջ գիւղին ալ տեւելիքը կ'կանխագուշակեն, քանի որ կ'ըսեն, այսչափ ամառուան երաչտութեան հետքը կայ դիզուած մթնոլորտին մէջ։ Այն ատեն, Աննիկ, անձկագին երեսս կ'նայի և ես չեմ կրնար վարկան մը չժպտիլ ու չկատակել.

—Բէք չըլայ նէ, աս գիշեր հոս կը կենանք...

Առաջին անգամ ըլլալով, Աննիկի գըբախտային աչքերուն մէջ, ինձի նկատմամբ անվստահութեան չողիւն մը կ'չանթէ, փոթորիկ մըն ալ անոնց միաւսուներ խորհուրդին մէջ կ'զգացուի և կայլակներ կ'պատրաստութիւն ժայթքելու։ ժամանակը կ'սահի, միշտ սպառումի վիճակի մէջ. ոչ մէկ յոյս, ոչ մէկ ճար. մութը կ'թանձրանայ. անձրեւը կ'չառապէ. չանթը կ'գոռայ. ծառերը կ'ծեծկուին. հովը կ'բանսայ. հեղեղները կ'չոռին, կ'վիթին, և ոչ մէկ քան կրնանք երեակայել որ կարելի ըլայ բաղդատել, լերան գլուխը պայծառ փոթորիկի մը մէջ, միտակ ու կայնդուած գոռոզութեան։ Սրճարարին ու որսորդ գեղջուկին կ'առաջարկեմ երթալ, քառորդ ժամ միայն հեռու, Պահճէ գիւղ, կառք մը լծել տալ ու բերել, ինչ գինով որ ըլայ, իրենց ալ պարարտ պարգեւներ խոստանալով այդ պարագայիւն։ Անոնք, անառարերք, ուսերնին կը թօթուեն, փարայի պէտք ու թրղելու փափաք չունենալնին յայտնելով կ'մերժեն։ Աս անձրեւին, Աննիկին հետ չենք երթնար երթալ մինչեւ հոն, ինչու որ ապահովաբար խառնուած կ'ըլայ։ Ու կ'քաղենք։ Իր չամբանիս աքանչելի սկարքնները թրջած, ցեխոտած, մեռած են ալ։ Ոտքերը կ'ցաւին քիչ մը ձեւէ ելած, թաց կօշիկներուն մէջ, բայց չուզեր յայտնել։ Մէյ մը կ'քալենք։ կարծես հաճոյք կ'ղգայ իր տոկունութեան ապացոյցները չռայլելով։ Ճամբան կոտրած անագին ծառեր, փլած բլրակոյտեր, չուրի հոսանքները, փոթորիկին աստուածութիւնը ու ուրեները կ'մռնչնչեն։ Սահելով, կ'թռուելով, ցեխերուն խորը մխուելով, թաքխուելով կ'քալենք, միշտ կ'քալենք։ Ես երկու ժամուան անգադար ու ասժանելի վայրէջք մը ետքը, նոր սկսող անձրեւէ մը երկու վայրկեան առաջ, տանիքներուն մօտ, հոգիիս ելած, բայց մեր ոտքերէն զատ ամբողջովին չոր վիճակի մէջ, տուն կ'հասնինք և ինքզինքիս մտնալով, անհնարին ահազդի մասնուած մեր մայրերուն տագնապը խաղաղեցնել կ'փութանք։

Դալ տարի, Աննա—Տիանա նորէն մեր մօտը պիտի գայ, այս անգամ աւելի վերջնական ու ինայուն հանգամանքով, որուն անհամբեր կ'սպասեմ։ Բայց հիմակուհիմա ինքզինքիդ կ'փափաք ու կ'գոհանամ խոստհալով որ, ան, սա ձմեռ իր Իպմիրի ընկերուհիներուն փառք պիտի սեպէ պարծիլ, մայրաքաղաքին «Տապանակ—քիւլ»ին անդամակցելու մեծ պատիւին արժանացած ըլալուն համար, առանց անդուլտ, ինչպէս յաջողուն Տաճին երկար բարակ մանրամասնութիւններու մէջ մանալուն։

ԶԻՒԹԻԹ—ՍԱՐԱՖ.

ՇԱՐԱԿԱՆԻՆ ՅՕՐԻՆՈՂՆԵՐԸ

Ր.

Է. Դ.— Մեր առաջին յօդուածով ցոյց տուինք ե. Դարու Շարականի յօրինողներն և մանաւորապէս Խոչէրու Ցոհաննէսին (չնորհ, Ջանացինք հաստատել անոնց վաւերական կամ ոչ ըլլալը։ Ձ. Դարու մէջ չենք ունեցած չարականի յօրինողներ, իսկ է. Դարու մէջ մէկի կը ներկայանան, Կոմիտաս Կաթողիկոս Աղուեցի (638) և Սահակ Կաթողիկոս Զօրափորեցի (677)։ Շարականին մէջ, Տ. Կոմիտասին ալ ընծայուած Հաւիսիմեանց Օրհնութիւնն և Հայրը։ Օրհնութիւնն որ գրուած է այբուբենական կարգով եւ որ համաձայն ներքոյհան մէջ Հաւիսիմեանց կանոնի գլխաւոր մասերուն և յորում մանաւանդ նկարագրուած է Հաւիսիմիէ հրաշագործ նկարագրութիւն Աննան գեղեցկութիւնն ալեւ. արդարև կարելի է ընծայել Տ. Կոմիտասի, քանի որ իր Հայրապետութեան Ռ. տարին (677) նորոգեց Հաւիսիմեանց վկայարանը, և քնական է որ այս առիթս երգած ըլլայ այս հանճարեղ ներքոյհանը, որ իմաստի, եղանակի եւ խաղերու գասակարգութեան տեսակետներով եղական կ'նկատուի Շարականի մէջ։

Հարցն և Ողորմեան Օրհնութեան հետ իմաստի և խաղերու նոյնութիւն մ'ունին, սակայն Տէր ի բարձից Մանկունքն և Համբարձին յայտնապէս կ'տարբերին ամէն կերպով։ Ծանօթ. — Թէեւ հաստատական է որ Մանկունքը Պետրոս Կաթողիկոս գրած ըլլայ (1019), սակայն համբարձին բացարձակապէս կ'տարբերի։ Հովհաննէս Շարակնոցին մէջ Հաւիսիմեանց Համբարձին եւ Ղեւոնդեանց Մանկունքը գրուածքի, չափի, խաղերու ամենայայտնի նմանութիւն ունեցող միակ չարականներն են։ Ակզբնաթէեւ այբուբենական կարգով գրուած են, բայց առաջին պատճառութեամբ չէ կարելի նկատել։ ուշադրութիւն պէտք է ունենալ ամէն չարականներու մէջ գտնելու համար ակզբնատառերը։ Ասոնց խաղերու դասակարգութիւնը միւս չունի (չ. Դար) տեսնուած չարականներուն մէջ չկայ, պէտք է մ'ընէ Ա—ԺԲ դար երթալ գտնելու համար նոյնօրինակ խաղերու գասակարգութիւն մը. այս չափանիշերէն միայն Հաւիսիմեանցն ունենք յանանանց Անանիա վարդապետին կ'ընծայեն (661), իսկ ունենք ալ Ցովհաննէս Օձնեցիին (718)։ Մեր սակայն հիմնուելով խաղերու և եղանակի կազմութեան վրայ, կ'կարծենք որ Ներսէսեանն ըլլայ, որովհետեւ, ինչպէս ըսինք, խաղերու այս ձեւն յատպագ դարերու մէջ միայն կ'նմա-

ԳՐԱԿԱՆ ԹԵՐԹՕՆ «ԲԻՒԶԱՆԴԻՈՆ»Ի

ՀԵՏՔԻՒ ՍԵՆՍԱՑԻՈՒՆ (71)

Բուանիեաքի Ընտանիքը

ԵՐԲՈՐԴ ՄԱՍ.—ԺԱ.

Մտացքոյի հետ ունեցած իր փոթորկալիր, տենդոտ խօսակցութենէն վերջ, Բուանիեաքի նոր կ'չնչէր. «Մառի աղէկ կ'երթայ, դժդակ բան մը չէ պատահած» կ'խորհէր։ Եւ իրաւ ալ քաղցր ապաւորութիւն մը կ'համակէր զինքն այս սրտահին մէջ—այս մեծ խաղաղութեան մէջ, այս բարեացակամ անձերուն միջեւ, այնքան ապահով ու այնքան բարի արարածին մօտիկ... Վերստին կ'գանէր հոս հչմարիտ երջանկութեան բոլոր տարրերը, քայց միեւնոյն ատեն կ'մտածէր թէ իր կամքովը ջնջած էր այդ երջանկութիւնը, թէ այս այնքան մաքուր մթնոլորտին մէջ ապականութեան և չարիքի սերմեր մրտցուած էր ինքը... և թէ, ձչմարիտ ըսելու համար, ա՛լ իրաւունք չունէր բնակելու իր սեփական տանիքին տակ։

ԺԲ

Առաջին եղեամները սկսան Սեպտեմբերի կէսէն։ Սթաս և Մառի Վարչաւիա վերադարձան։ Իրենց վերադարձէն մէկ քանի օր վերջ, Օսթէնաէն լուրեր հասան, ապագային համար՝ ծանր կնճռոտութեանց, իառնակութեանց նշաններ։ Դեղեցիկ առտու մը, Սվիրսքի Բոլանիեաքինոջ առտու եկաւ, ու Պիժիէնց և Բուանիեաքին զատ կանչելով, խորհրդաւոր կերպարանքով մ'րսաւ իրենց.

—Դիտե՞ք թէ ի՛նչ կ'պատահի։ Ռաէքովսքի Օսթէնաէն վերադարձաւ։ Այցելութիւնները կ'տեսնայ։ Սեզան կ'չակուի. խորովիք դարձնել կուտան սրճագործին ձեռքով։ Մէկիկ մը քաշուած, մտիկ կ'ընենք ու կ'դիտենք. էրիկ մարդիկ կ'ձայնակցին եղանակներուն. կիները ու տղաք կ'խաղան։ Անձրեւը նորէն կ'առնէ, և ասանդամ սրունքները կ'կախէ։ Մտիկ չեն ըներ, բայց կուգայ ատեն մը, որ ան-ձանդրդրելի կ'դառնայ։ Երկինքը կը զննեն. ամէն կողմ գորշագոյն ու անհուն ոսոսդով մը ծածկուած է. ասանդամ ալ կատակ չէ։ Մենք միշտ կը խնդանք այս սիրուն անակնկալին վրայ որ հրեայ ընտանիքին քէֆը հարամ կ'ընէ և վերջ ի վերջոյ կ'փախցնէ։ Ատեն մըն ալ անյոյս սպասէլէն ետքը, արամնդած, կառք կ'նստին ու կ'մեկնին։ Մենք բնաւ լրջորէն չենք մտածեր մեր կացութեան վրայ և ծառէ ծառ կ'երթանք, միշտ աւելի տերեւախիտները փնտռելով, թռչունները, պատ որոնք ոստէ ոստ կ'սաւառնեն։ Պահ, ամառուան անձրեւ է, կ'անցնի։

Փոթորիկ։ Բուռն հով մը կ'սկսի խըշրտացնել հազարաւոր ծառերը ուրկէ ան հաւոր մոռր մը կ'փրթի։ Ալոր կաթիլներու ապտեցուցիչ առաուտութիւն մը մրտրակի պէս, չեզօքին ու խիտ առ խիտ չանչելով կ'թօթափի ու զառիվերներէն վար հեղեղներ կ'կազմէ։ Սասակի մթուներ կ'լսուին, ու փայլակներ կ'ձայթեն։ Դաբար որ մեր հաստաբուն կաղնիին տակ չէ թրջած տակաւին և մենք յափշտակուած ու արբշիռ կ'վազենք, զուրկային միամիտ ու խօլական եղանակներովքդ զբօսչարունակել կուտամ անդուլ։ Բայց հիմա, կաթիլները կ'սկսին մզուիլ հազարաւոր հոն տերևներուն ալ մէկէն և թացիկնալու ապառնալիք մը կ'կախուի մեր վրան։ Ալ իրա՛ւ համը կ'փախի։ Մենք ալ մեր կարգին օրհասքանը կ'փախինք։

Խեղճուկ խրճիթ մըն է այդ օրհասքան ըսուածը, առանց լուսամուտի կամ պատուհանի, միակ նեղ դուռով մը։ Հո՛ն, հո՛ն։ Ձեղունէն, փաթթուած խսիրի գըլաններ, խոտի փունջեր, երկաթ եռատեղի մը, պայտ մը և ուրիշ կարգ մը խառնակ բաներ կ'կախուած։ պատերուն վրայ լրագիրներէն փրցուած պատկերներ կան փակցուած ջուղ տեղ։ գետնի երկուզոգ հին կօշիկ։ անկիւնը՝ մասնակի ու փտած ասյատակածի մը վրայ, ծալլուած մահիճ մը։ Մէկ կողմն ալ փիլիկան օճախ մը՝ ուր մոխրի մէջ, մէկ-երկու կայծեր ու խաչելի ածան մը։ քովն ալ ափսէ մը, սան մը, սափորներ, թաջակներ, գաւաթներ խառնիխուռն։ Սրճարանը, ուխտաւորաց թիւնեղն մը, երկայնահասակ, չոր ու կորաքամակ, անխօս, կըրակին մոխիրները կ'խառնէ ու կ'նստէ։ մարած աչքերը կիսափակ։ Ռուը գեղացի գիրուկ ու կարիճ երիտասարդ մը հրացանով, որսորդի հագուստով, ու ձեռքը թռչուններու տրցակով մը։ Կէս ժամը անգամ մը, յանարչէն բառեր կ'փոխանակեն իրարու հետ։ Ես ալ, Անարէ Թէօրիէի Les contes de la Marjolaineէն մանրադէպեր կ'պատմեմ Աննային, զբաղեցնելու ու մտազբօսելու համար զայն,—որսորդներու որկածոյից պատմութիւններ, ուր ամէնէն աւելի կ'վխտան, տեղատարափ, փոթորիկ, մոլորումներու, վախերու, բացօթեայ գիշերումներու, գեղկական ձաղերու. անակնկալները ու հրաւպուրները։

Ժամը ութ է։ Փոթորիկը ծայրագոյն սաստկութեան մը կ'հասնի։ Որոտումները կ'մօտենան, կ'չատպեն ու կ'չդադրին, մերթ գլուխին վրայ փլչող ալտարակներու պէս։ Մութը քանի կ'սաստկանայ, փայլակները այնչափ լայնածիր, երկարատև, իրերայաջորդ ու չայնող կ'դառնան։ Անձրեւը անանկ անօրինակ կատաղութիւնով մը կ'տեղայ որ ժամանակի գիտակցութիւնը կ'աղօտանայ մեր միտքին մէջ և կ'երեւակայենք, գալու ելլանուս, Պենտերուն պարագ որովհետեւ չորդած տեսանայ։ Ծառերու արմատախիլ ըլլալուն կամ ճղատոր ելլալուն, ահաբեկուղ ու սրտաճմլիկ ձայները կուգան։ Աննա կ'սկսի վախ ղգալ։ Միշտ կ'սրտապնդեմ զինքը համոզելով որ անցական անձրեւ է և դեռ ժամանակ ունինք վերադառնալու, մանաւանդ որ մրբիկը քանի սաստիկ ըլայ, այնչափ օդը չուտ կ'բացուի։ Անհամեմատ թիւնը կ'տեւենամ սրճագործին ու որսորդին կարծիքները խնդրելու այս խնդիրին վրայ. սեմին վրայ կեցած կ'զննեն բանէ մը հակառակ պէս. գլուխին կ'երերցընեն և փոթորիկին նկատիակ ամբողջ գիւղին ալ տեւելիքը կ'կանխագուշակեն, քանի որ կ'ըսեն, այսչափ ամառուան երաչտութեան հետքը կայ դիզուած մթնոլորտին մէջ։ Այն ատեն, Աննիկ, անձկագին երեսս կ'նայի և ես չեմ կրնար վարկան մը չժպտիլ ու չկատակել.

—Բէք չըլայ նէ, աս գիշեր հոս կը կենանք...

Առաջին անգամ ըլլալով, Աննիկի գըբախտային աչքերուն մէջ, ինձի նկատմամբ անվստահութեան չողիւն մը կ'չանթէ, փոթորիկ մըն ալ անոնց միաւսուներ խորհուրդին մէջ կ'զգացուի և կայլակներ կ'պատրաստութիւն ժայթքելու։ ժամանակը կ'սահի, միշտ սպառումի վիճակի մէջ. ոչ մէկ յոյս, ոչ մէկ ճար. մութը կ'թանձրանայ. անձրեւը կ'չառապէ. չանթը կ'գոռայ. ծառերը կ'ծեծկուին. հովը կ'բանսայ. հեղեղները կ'չոռին, կ'վիթին, և ոչ մէկ քան կրնանք երեակայել որ կարելի ըլայ բաղդատել, լերան գլուխը պայծառ փոթորիկի մը մէջ, միտակ ու կայնդուած գոռոզութեան։ Սրճարարին ու որսորդ գեղջուկին կ'առաջարկեմ երթալ, քառորդ ժամ միայն հեռու, Պահճէ գիւղ, կառք մը լծել տալ ու բերել, ինչ գինով որ ըլայ, իրենց ալ պարարտ պարգեւներ խոստանալով այդ պարագայիւն։ Անոնք, անառարերք, ուսերնին կը թօթուեն, փարայի պէտք ու թրղելու փափաք չունենալնին յայտնելով կ'մերժեն։ Աս անձրեւին, Աննիկին հետ չենք երթնար երթալ մինչեւ հոն, ինչու որ ապահովաբար խառնուած կ'ըլայ։ Ու կ'քալենք։ Իր չամբանիս աքանչելի սկարքնները թրջած, ցեխոտած, մեռած են ալ։ Ոտքերը կ'ցաւին քիչ մը ձեւէ ելած, թաց կօշիկներուն մէջ, բայց չուզեր յայտնել։ Մէյ մը կ'քալենք։ կարծես հաճոյք կ'ղգայ իր տոկունութեան ապացոյցները չռայլելով։ Ճամբան կոտրած անագին ծառեր, փլած բլրակոյտեր, չուրի հոսանքները, փոթորիկին աստուածութիւնը ու ուրեները կ'մռնչնչեն։ Սահելով, կ'թռուելով, ցեխերուն խորը մխուելով, թաքխուելով կ'քալենք, միշտ կ'քալենք։ Ես երկու ժամուան անգադար ու ասժանելի վայրէջք մը ետքը, նոր սկսող անձրեւէ մը երկու վայրկեան առաջ, տանիքներուն մօտ, հոգիիս ելած, բայց մեր ոտքերէն զատ ամբողջովին չոր վիճակի մէջ, տուն կ'հասնինք և ինքզինքիս մտնալով, անհնարին ահազդի մասնուած մեր մայրերուն տագնապը խաղաղեցնել կ'փութանք։

Դալ տարի, Աննա—Տիանա նորէն մեր մօտը պիտի գայ, այս անգամ աւելի վերջնական ու ինայուն հանգամանքով, որուն անհամբեր կ'սպասեմ։ Բայց հիմակուհիմա ինքզինքիդ կ'փափաք ու կ'գոհանամ խոստհալով որ, ան, սա ձմեռ իր Իպմիրի ընկերուհիներուն փառք պիտի սեպէ պարծիլ, մայրաքաղաքին «Տապանակ—քիւլ»ին անդամակցելու մեծ պատիւին արժանացած ըլլալուն համար, առանց անդուլտ, ինչպէս յաջողուն Տաճին երկար բարակ մանրամասնութիւններու մէջ մանալուն։

ԶԻՒԹԻԹ—ՍԱՐԱՖ.

ՇԱՐԱԿԱՆԻՆ ՅՕՐԻՆՈՂՆԵՐԸ

Ր.

Է. Դ.— Մեր առաջին յօդուածով ցոյց տուինք ե. Դարու Շարականի յօրինողներն և մանաւորապէս Խոչէրու Ցոհաննէսին (չնորհ, Ջանացինք հաստատել անոնց վաւերական կամ ոչ ըլլալը։ Ձ. Դարու մէջ չենք ունեցած չարականի յօրինողներ, իսկ է. Դարու մէջ մէկի կը ներկայանան, Կոմիտաս Կաթողիկոս Աղուեցի (638) և Սահակ Կաթողիկոս Զօրափորեցի (677)։ Շարականին մէջ, Տ. Կոմիտասին ալ ընծայուած Հաւիսիմեանց Օրհնութիւնն և Հայրը։ Օրհնութիւնն որ գրուած է այբուբենական կարգով եւ որ համաձայն ներքոյհան մէջ Հաւիսիմեանց կանոնի գլխաւոր մասերուն և յորում մանաւանդ նկարագրուած է Հաւիսիմիէ հրաշագործ նկարագրութիւն Աննան գեղեցկութիւնն ալեւ. արդարև կարելի է ընծայել Տ. Կոմիտասի, քանի որ իր Հայրապետութեան Ռ. տարին (677) նորոգեց Հաւիսիմեանց վկայարանը, և քնական է որ այս առիթս երգած ըլլայ այս հանճարեղ ներքոյհանը, որ իմաստի, եղանակի եւ խաղերու գասակարգութեան տեսակետներով եղական կ'նկատուի Շարականի մէջ։

Հարցն և Ողորմեան Օրհնութեան հետ իմաստի և խաղերու նոյնութիւն մ'ունին, սակայն Տէր ի բարձից Մանկունքն և Համբարձին յայտնապէս կ'տարբերին ամէն կերպով։ Ծանօթ. — Թէեւ հաստատական է որ Մանկունքը Պետրոս Կաթողիկոս գրած ըլլայ (1019), սակայն համբարձին բացարձակապէս կ'տարբերի։ Հովհաննէս Շարակնոցին մէջ Հաւիսիմեանց Համբարձին եւ Ղեւոնդեանց Մանկունքը գրուածքի, չափի, խաղերու ամենայայտնի նմանութիւն ունեցող միակ չարականներն են։ Ակզբնաթէեւ այբուբենական կարգով գրուած են, բայց առաջին պատճառութեամբ չէ կարելի նկատել։ ուշադրութիւն պէտք է ունենալ ամէն չարականներու մէջ գտնելու համար ակզբնատառ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՎԱՂԱՐԿԱՅԻ ՀԱՄԱՐ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՈՎԵՏԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ՎԱՂԱՐԿԱՅԻ ՀԱՄԱՐ

ՀՍՀՀ Գիտությունների ակադեմիայի Հայկական սովետական հանրագիտության վաղարկայի համար (717) և նախորդ (738) համարներում տպագրված հոդվածների վերաբերյալ ստացվել են հետևյալ նամակները։

Ե. Գրաշ գրում է, որ «Հայկական սովետական հանրագիտության» հրատարակության մասին հրապարակված հոդվածներում ոչ մի խոսք չի ասված այն մասին, թե ինչ ձևով է կազմվելու հանրագիտության նյութը, ինչ սկզբունքներով է ընտրվելու նյութը, ինչ չափով է ընդգրկվելու նրանում մեր հանրապետության պատմությունը, մեր գրականությունը, մեր գիտությունը և այլն։ Ընդհանրապես հանրագիտության նպատակն ու խնդիրները ևս պարզ չեն։ Ինչպե՞ս պետք է կազմվի հանրագիտությունը, ինչպե՞ս պետք է ներկայացվի նրանում մեր հանրապետությունը, մեր գրականությունը, մեր գիտությունը, մեր պատմությունը, մեր մշակույթը, մեր ազգային հերոսները, մեր ազգային գործիչները, մեր ազգային ավանդությունները, մեր ազգային սովորությունները և այլն։ Ինչպե՞ս պետք է ներկայացվի մեր ազգային ոգին, մեր ազգային հոգեբանությունը, մեր ազգային ինքնատիպությունը։ Ինչպե՞ս պետք է ներկայացվի մեր ազգային ինքնուրույն մշակույթը, մեր ազգային ինքնուրույն գրականությունը, մեր ազգային ինքնուրույն գիտությունը, մեր ազգային ինքնուրույն պատմությունը։ Ինչպե՞ս պետք է ներկայացվի

Ք. Գրօսմ Ֆ. Ֆ. Ֆ.

ԹԻՖԼԻՍ. — 17—24, 1904

ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՏՐՈՆ

ՕՐԻՆՈՒ. — Շաբաթ առաւօտ 75,000

ԱՐՏԱՍՈՒԱՏ. — Հինգշաբթի առաւօտ 9 ½ ժամուն մեկնելով Երեւան։

ՍԱՐԻ ԳՈՂԸ. — Ուրբաթ առաւօտ 9 ½ ժամուն մեկնելով Ախալքալաք։

ՇԱՀՈՒՄՅԱՆ. — Հինգշաբթի առաւօտ 9 ½ ժամուն մեկնելով Ախալքալաք։

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ. — Ուրբաթ առաւօտ 9 ½ ժամուն մեկնելով Ախալքալաք։

ՍՈՒՐ